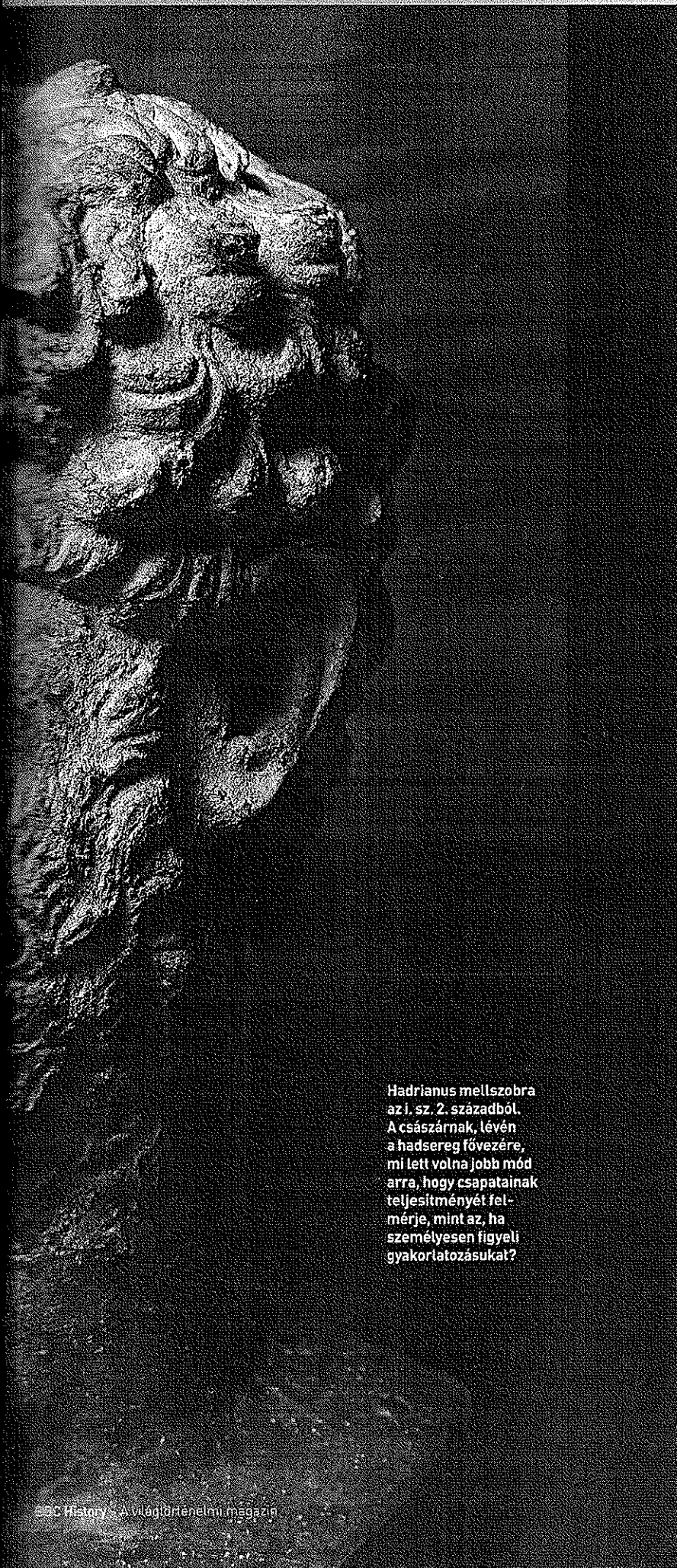

A VILÁGJÁRÓ CSÁSZÁR

HADRIANUS nem az a fajta császár volt, aki Rómában, alattvalóitól elzárkózva él. Talán a történelem addigi legnagyobb birodalmát uralta, és olthatatlan vágy élt benne, hogy megismerje azt – oroszlánra vadászva Észak-Afrikában, Athén kultúráját magába szívva és szemlét tartva a birodalom északi előretolt állásán, a fagyos Britanniában. **Alison Cooley** azonban rámutat, hogy látogatásait nem csupán a szórakozás és az utazás vágya diktálta

Hadrianus mellszobra az I. sz. 2. századból. A császárnak, lévén a hadsereg fővezére, mi lett volna jobb mód arra, hogy csapatainak teljesítményét felmérje, mint az, ha személyesen figyeli gyakorlatozásukat?

ARÓMAI KORRAL foglalkozó történészek szerencséjére Hadrianus császár és udvari emberei nem tudtak ellenállni a készítésnek, hogy a nevüket és az utazásaikat megörökítő költeményeket rávésessék Egyiptom nagy műemlékeire. Lényegében ez volt a mai „szelfi” ókori megfelelője.

Egy szemtanú ezen a módon számol be arról a látogatásról, amelyet Hadrianus és felesége, Sabina tett i. sz. 130. november 20-án a Memnón-kolosszusoknál. Az uralkodó házaspárt udvaroncok is elkísérték, köztük Julia Balbilla, aki „Mikor a fenséges Hadrianus meghallotta Memnónt” címmel a következő költeményt írta:

„Ügy hírlík, Memnón, a thébai templom előtti kolosszus

A napsugarak melegére szóval köszönti a hajnalt.

Meglátván Hadriánt, mindeneknek urát, állva a reggeli fényben,

Üdvözölte is őt – legjobb tudása szerint.

S Hadrianus, a császár, boldogan s örömet köszönt neki vissza.

Verssorok őrzik a szobron, hadd tudják az utódok

Mindazt, mit idejőve, látott s hallott az ámuló császár e helyt,

S lett világos előttünk: az istenek kedvelik őt.”

Hadrianus azzal a céllal látogatott oda, hogy megcsodálja az ősi Egyiptom egyik remekművét – a két kolosszális méretű ülőszobrot, amelyek egyike az első napsugarak érintésére minden reggel „énekelni” kezd. A szobor valójában III. Amenhotep fáraót ábrázolja Luxor közelében épült temploma előtt, a rómaiak azonban úgy hitték, hogy ilyenkor a mítikus hős, Memnón, a hajnal istennőjének, Eósznak fia köszönti isteni anyját. Ahogy a mai látogatók a gízai piramisoknál csoportosulnak, a kétezer évvel ezelőtti római turisták erre a lenyűgöző jelenségre voltak kíváncsiak.

Az, hogy Hadrianus nem egyszer, hanem háromszor is hallhatta a szobor „énekét”, annak jele volt, hogy az istenek kedvelik őt. Mások nem voltak ilyen szerencsések. Azt pedig, aki Hadrianus nyomdokain járva ma hallani szeretné a szobor énekét, figyelmeztetnünk kell: a szobor (amely egy földrengésben megsérült, ezért

a felső része hiányzott) a császár látogatása után néhány évvel elvégzett helyreállítás hatására örökre elnémult.

Észak-afrikai tartózkodása alatt Hadrianus – kedvesével, Antinousszal együtt – kirándulást tett a sivatagban, hogy részt vegyen egy igazán királyi mulatságon: egy oroszánvadászaton. A drámai pillanatot, amikor egy oroszán kettejükre támadt, egy alexandriai költő, Pankratész örökítette meg, akinek hősversei egy Oxürhünkhoszban megtalált papiruszon maradtak fenn:

„Menten a két férfit rontott, farkát,
törzsét, farát dobálva szanaszét,
Dús szemöldök alól lövellve szörnyű
tüzet,

Falánk állkapcsai közt hab tört föl,
lecsurogva a földre,

És vadul csikorogtak közben erős fogai.”

Hadrianus és Antinous azonban megölte a vadállatot, és hőstették versben élt tovább.

E két apró tárgyi bizonyítékból – egy ókori szoborra vésett feliratról és egy papirusztöredékből – élénk benyomást szerezhetünk a szabadidejét töltő császárról, aki kihasználja több hónapos egyiptomi látogatását, hogy megnézze az ország nevezetességeit.

Nemigen lehet kétségünk afelől, hogy Hadrianus, aki i. sz. 117-től 138-ig uralkodott, sokkal alaposabban beutazta birodalmát, mint a legtöbb római császár. Egy ókori életrajzíró szerint talán még az utazásai során látott tájakat is megidézte tiburi (ma Tivoli) villája, a Villa Adriana tervezésekor: „Tiburi villáját csodálatosan építették meg, ő pedig egyes részeinek provinciák, illetve híres helyek nevét adta: pl. Lyceum [Lükeion: Arisztotelész által alapított, filozófiát tanító athéni iskola], Academia [Akadémia: olajfaliget, ahol Platón tanított], Prytaneum [Pritaneion: athéni hivatali épület, közéleti események színhelye], Canopus [Kanopusz egyiptomi város; halottak szerveit tartalmazó alabástromedény], Poecile [Sztoa Poikilé, azaz „Színes Csarnok” Athénban; itt tanított Zénón] és Tempe [Tempi-völgy a mai Görögországban, mitológiai helyszín].”

Akár így van, akár nem, ez azt a felfogást tükrözi, mely szerint Hadrianusra szokatlanul nagy hatással voltak a provinciák. Abban, ahogyan a villát ma a turistáknak bemutatják, továbbél az az elképzelés, hogy

a császár tudatosan díszítette rezidenciája belső tereit a provinciák tájképeivel.

A fővezér

Hadrianus azonban nem csupán a szórakozást kereste. Utazásai azt is lehetővé tették, hogy kapcsolatba lépjen a provinciákban állomásozó katonáival, és – mint a római hadsereg fővezére – fontosnak tartotta, hogy felügyelhesse kiképzésüket, bátorítva őket a legmagasabb színvonal fenntartására.

Egyszer, amikor látogatást tett a III. Augustusi legió (*Legio III. Augusta*) főhadiszállásán az észak-afrikai Lambaesisben, Hadrianus alaposan megfigyelte a katonák gyakorlatozását, majd beszédet mondott, amelyben minden egységet sorban megszólított, és közölte velük a képességeikre és hiányosságaikra vonatkozó észrevételeit. Az egyik csoportot bátorító szavakkal dicsérte: „Hosszú falat emeltek, mintha állandó téli szállást építenének, és majdnem olyan rövid idő alatt készült el, mintha egyforma darabokra vágott gyeptéglákat használtak volna, amelyeket könnyű cipelni, kezelni, és minden nehézség nélkül le lehet rakni, mivel természetből simák és laposak. Ti viszont nagy, nehéz, egyenetlen kövekből építkeztetek, amelyeket senki sem tud cipelni, emelni vagy lerakni anélkül, hogy egyenetlenségük szembe ne tűnne.”

A csapatok láthatóan nagyra értékelték a császár szavait, mivel a beszédet rávésték egy a gyakorlóterükön felállított monumentális oszlopra. Ez arra emlékeztet, hogy a római hadsereg ereje nem csupán harci képességeiben rejlett, hanem műszaki teljesítményeiben is, amelyek egyike – Hadrianus fala Észak-Angliában – ma is jól látható.

Utazásai azt is lehetővé tették, hogy kapcsolatba lépjen a provinciákban állomásozó katonáival, és felügyelhesse kiképzésüket

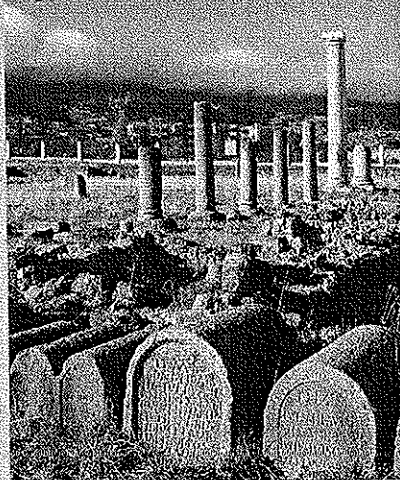
1 Athén, Achaëa római provincia (Görögország)

Hadrianus nem csupán Athén gazdasági és kulturális közegét, de a város fizikai arculatát is átformálta. Grandiózus műemlékek építését finanszírozta és megalapította a görög városállamok Pánhellenion néven ismert szövetségét. Több alkalommal hosszú hónapokat töltött Athénban, és azt újból a görög világ kulturális és szellemi fővárosává tette. Nem csoda, hogy állítólag a *Graeculus* („Kis Görög”) becenevet kapta.

4 Lambaesis, Africa Nova római provincia (Algéria)

Hadrianus i. sz. 128-ban szemlét tartott a III. Augustusi legió csapatai fölött azok lambaesisi katonai bázisán. További kemény gyakorlatozásra buzdító beszédét és a látottakról mondott dicsérszavait egy a gyakorlóterén felállított monumentális oszlop felirata őrzi.

Emlékművek a III. Augustusi legió algériai katonai barakkjainak romjainál

Hadrianus utazásai

Hat azok közül a helyek közül, ahova a világszörny császár 21 évi uralma alatt – kötelességből, illetve kedvtelésből – ellátogatott

ILLUSZTRÁCIÓ: MARTIN SANDERS

Hadrianus mellszobrát (jobbra) vidéki rezidenciája (lent) közelében találták meg. Az épület tervezését az utazásai során látott helyek inspirálhatták

2 Antiokeia, az Orontész partján, Syria római provincia (Törökország)

Amikor Hadrianus i. sz. 117-ben császár lett, Syria helytartójaként Antiokeiában (Antiochia) volt a székhelye. Hadrianus feladta a Traianus császár által a Tigris és az Eufratesz mentén meghódított területeket – jöjjön a mendemondák szerint trónutódlását Traianus felesége, Plotina (a képen) egyengette.

3 Tibur, ma Tivoli (Olaszország)

Hadrianus tiszteletes vidéki rezidenciát építtetett magának Tiburban, Rómától nagyjából 32 kilométerre északra. Villáját az innovatív tervezés és a fényűző, sokszínű márvány teszi feltűnővé. Ez volt az a hely, ahova Hadrianus magánemberként elvonulhatott, de a villában grandiózus lakomákat és hivatalos üzleti tárgyalásokat is tarthatott.

5 Palmúra (a mai Sziániában)

Hadrianus i. sz. 129-ben Palmúrába látogatott; ennek tiszteletére a palmúriaiak felvették a Hadrianoi nevet. A császár így sajátos kulturális környezetbe került, ahol az arámi volt a helyi nyelv, és ahol jellegzetesen nem római istenségeket imádtak, pl. Baál Samin. A látogatás során egy előkelő helyi személyiség olívaolajjal kínálta a látogatókat és a palmúriaiakat továbbá hozzájárult a katonák ellátásához, akik feltehetően Hadrianus kíséretét alkották.

Hadrianus utazásai, i. sz. 121-125
Hadrianus utazásai, i. sz. 128-132
Római Birodalom

Hadrianus felkereshette a palmúriai Baál Samin-templomot, amely itt egy 2008-ban készült fotón látható – az Iszlám Állam fegyveresei 2015-ben felrobbantották

Hadrianus i. sz. 130-ban elment a Memnón-kolosszusokhoz – mint megtudtuk, abban a reményben, hogy tanúja lehet, amint az egyik szobor az első napsugarak hatására „énekelni” kezd

Athén újjászületik

I. sz. 124–132 között Hadrianus idejének nagy részét Athénban töltötte. Hosszabb ideig tartózkodott ott, mint bármely más városban (Rómát kivéve). Athén ekkor már rég elveszítette Periklész idejében kivívott dominanciáját. A hellén városok szövetségének egykori feje most csupán egy volt Achaea provincia sok városa közül, amely a végsőkig függött Rómától. Még csak a fővárosa sem volt e provinciának: ezt a pozíciót ekkor Korinthosz töltötte be, amelyet a rómaiak i. e. 146-ban leromboltak, de 100 évvel később gyarmatként újból megalapítottak.

Ennek ellenére Athén korábbi fontosságának érzete tartósan bizonyult. A fiatal rómaiakat (pl. Cicero fiát vagy Horatiust, a költőt) még ekkor is Athénba küldték ismereteiket gyarapítani, és egyes rómaiak továbbra sem feledték, hogy kulturálisan mennyit köszönhetnek ennek a városnak. Az ifjabb Plinius arra intette egyik barátját, hogy találja meg a helyét a görög városban:

„Ne feledd, hogy Achaea provinciába küldtek, a tiszta és igazi Görögországba, ahonnan, úgy véljük, a civilizáció és az irodalom, sőt a mezőgazdaság is ered... Figyelj oda régiségükre, hősi cselekedeteikre és múltból fakadó legendáikra... mindig tartsd szem előtt, hogy ettől az országtól kaptuk az igazságszolgáltatást és a törvényeket, [de] nem úgy, hogy leigáztak bennünket, hanem saját kérésünkre; Athént meglátogatjuk, Spártát pedig nraljuk.”

Hadrianus Athénra is kiterjesztett utazásai jellegükben eltértek egyiptomi expedíciójától. Athénban Hadrianus bekapcsolódott a politikába, a kultúrába, a vallási életbe és a gazdaságba, hogy a várost a görög világ tekintélyes központjaként teremse újjá. Kiadott egy nyilat-

Athénban Hadrianus bekapcsolódott a politikába, a kultúrába és a gazdaságba, hogy a várost a görög világ központjaként teremse újjá

kozatot, amelyben személyes felelősséget vállalt azért, hogy megnöveli a városnak a környező attikai területek olívaolajából származó jövedelmét. Közbenjárt egy vitában, amely az epikuroszói filozófiai iskola vezetésének utódlásáról folyt. Több ragyogó vadonattij építményt építtetett, köztük könyvtárat, panteont, tornacsarnokot és vízvezetékét. Befejezte és felszentelte az Olümposzi Zeusz templomát, amelynek építését nagyjából hatszáz évvel korábban kezdték el, de – a hellén és római kliens királyok szórványos beavatkozásai ellenére – befejezetlen maradt.

Hadrianust később a város új alapítójaként tüntették fel, aki kiszorította helyéről annak mitológiai hőst, Thészeuszt. Teljesítményét az Olümposzi Zeusz templomának közelében épült diadalív hirdette. Az iv egyik oldalának felirata így szólt: „Ez Athén, korábban Thészeusz városa”. A másik oldalon lévő felirat erre így válaszolt: „Ez Hadrianus városa, nem Thészeuszé”.

Hadrianus egy új, városok közötti szövetséget is létrehozott, a Pánhelleniont, és Athént tette annak székhelyévé. Ebbe a szövetségbe legalább öt különböző római provincia egyes városai is beletartoztak, és egyfajta kölcsönös rokoni érzés alakult ki köztük. Tagjai között voltak Görögország kontinentális részének olyan városai, amelyek a klasszikus korszak kiemelkedő helyeiként közsismertek – Athén, Spárta, Argosz és Korinthosz –, de olyan távoli városok is, mint a phrugiái Szünnada Közép-Anatóliában (a mai Şuhut Törökországban) és a líbiai Küréné.

Maga Hadrianus központi alakja volt a Pánhellenionnak: nem csupán az új Hadrianus Pánhelleniosz kultusza jött létre, de a tagvárosok most már össze is állhattak, hogy követségeket küldjenek a császárhoz különféle kérésekkel, amelyek kedvező fogadtatásban részesülhettek.

Műndehhez három új fesztivál is létrejött: a Pánhellenia, a Hadrianea és az Olümpieia (a régóta létező athéni Panathenaia mellett). Így Athén lett az egyetlen görög város, ahol minden évben sor került egy jelentős fesztiválra, amelyen a legjobb sportolók, költők és szónokok versengtek a díjakért. Athén átalakulása provinciális kisvárosból kozmopolita metropolisszá bizonyára akkor vált teljessé, amikor a római világ minden sarkából érkező versenyzők és nézők megszállták a várost.

Milyen hatással volt Hadrianus fala az egész birodalomra?

Látta-e Hadrianus a nevét viselő falat?

Az összes római császár közül Hadrianus volt a legnagyobb utazó, de minden esély megvan rá, hogy sohasem látta azt az építményt, amelyet neve örökre összefonódott. Tudjuk, hogy a császár i. sz. 122-ben Britanniába látogatott Ferről a Rómában néhány évvel később kibocsátott érmék tanúskodnak), de mivel a jelzett évben Galliába ment, talán nem volt ideje, hogy északra utazzon és megnézzék az építési munkálatokat.

Lenyűgöző építészeti alkotásnak számított?

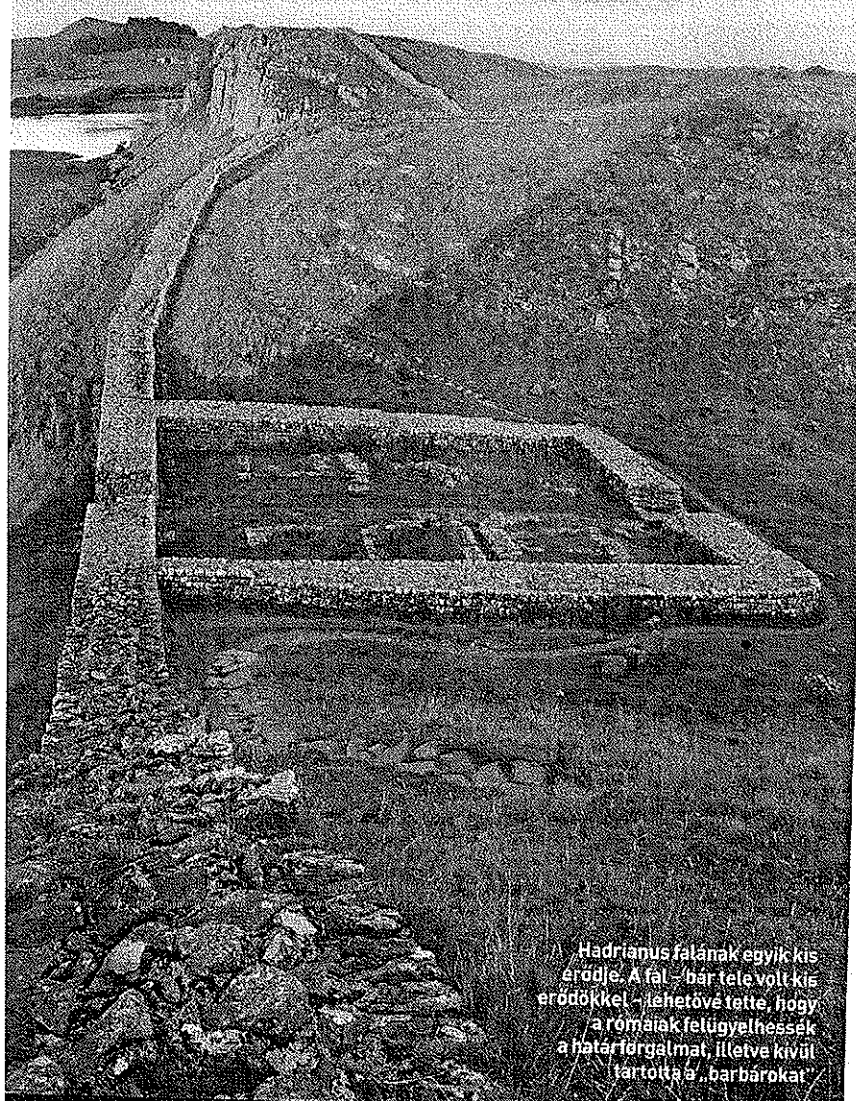
Valóban az volt, a kőfal mellett egy védőárk is húzódtott. A falat római mérföldenként [1 római mérföld = 1,48 km] kis erődök szakították meg, amelyek között minden szakaszon két kisebb torony emelkedett. Hadrianus életrajzírója ugyan azt állítja, hogy „ő volt az első, aki több mint 80 mérföld [118,4 km] hosszú falat építtetett, hogy elválassza egymástól a barbárokat és a rómaiakat”, a falnak mégsem csupán a védőgát szerepét kellett betöltenie, vagyis megakadályoznia az északi barbárok beözönlését a rómaiak által elfoglalt területre. A falon lévő számos kapu arra utal, hogy ugyanilyen fontos szerepe volt a határátlépések ellenőrzésében is, mivel a hatóságok így figyelemmel tudták kísérni az emberek és áruk észak-déli forgalmát és megfelelő vámokat szedhettek.

Csodálatra készítette-e a fal a szélesebb római világot?

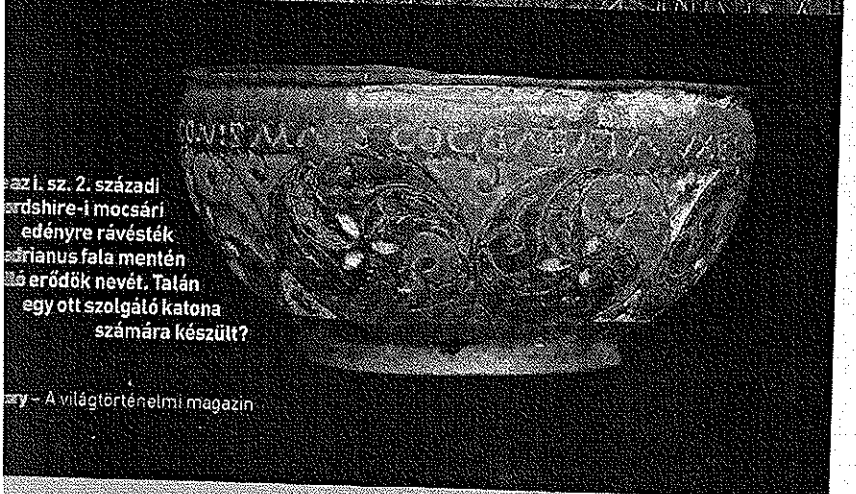
A falat ünneplő művészi alkotásokból ítélve igen. Három egymástól független földrajzi helyen három gyönyörű, sokszínű zománcberakással díszített, réztözetből készült edényt találtak. Az egyik a wiltshire-i Rudgeban, egy római villa kútjából került elő, egy másikat még távolabb ástak ki a földből, az észak-franciaországi Amiens egy római kori házában. A harmadikat, az ún. *ilami edényt* vagy *staffordshire-i mocsári edényt*, csak 2003-ban fedezték fel, ez ma a British Museumban látható.

Mindhárom edényen a Hadrianus fala mentén épült erődök képe és neve látható – nyugatról indulva, földrajzi sorrendben: Bowness-on-Solway (*Mais*), Burgh-by-Sands (*Aballava*), Stanwix (*Uxelodunum*), Castledsteads (*Camboglanna*) és Birdoswald (*Banna*). Lehet, hogy a katonák, akik a falnál szolgáltak, hazavitték egy-egy kis emléktárgyat, vagy talán maga a fal vált – a Memnon-kolosszusokhoz hasonlóan – ókori látványossággá, ahol a római turisták szuvenírként vásárolták ezeket a műtárgyakat, hogy a birodalom északi előretolt állásán tett látogatásukra emlékeztessék őket.

A római turisták szuvenirként vásárolták ezeket a műtárgyakat, hogy a birodalom északi előretolt állásán tett látogatásukra emlékeztessék őket

Hadrianus falának egyik kis erődje. A fal – bár tele volt kisebb erődökkel – lehetővé tette, hogy a rómaiak felügyelhesék a határforgalmat, illetve kívül tartották a „barbárokat”

1. század, 2. század
Wiltshire-i mocsári
edényre rávésték
Hadrianus fala mentén
az erődök nevét. Talán
egy ott szolgáló katona
számára készült?

Magyar – A világtörténelmi magazin

A császár híres utolsó szavai

Hadrianus érdeklődése az ókori Görögország szellemi élete iránt jóval messzebbre terjedt Athénnál. A római világ uralkodójaként ő volt a legfőbb döntőbíró a helyi viták rendezésénél, és a városok állandó petíciókkal ostromolták, hogy segítsen nekik. Nemrég publikálták azokat az utolsó szavakat, amelyek vélhetően Hadrianustól származnak. Valószínűleg i. sz. 138 elején, nem sokkal a halála előtt fogalmazta meg őket egy levélben, amelyet – egy bronzplakett felirata szerint – a mai görögországi Lokriszban felvő kisvárosba, Narükába küldött. Hadrianus ebben a levélben egy vitára reagált, amely arról folyt, hogy Narüka városnak tekinteti-e magát vagy sem. Narüka városi rangjának indoklásában Hadrianus arra a szerepre hivatkozott, amelyet a település az általa alapított pánhellén szövetségben betöltött.

A városi státusz megerősítésének egyik nyilvánvaló oka az a tény volt, hogy Narükának nemcsak más helyi szövetségekben, hanem a régiók fölötti Pánhellenionban is volt képviselete. Hadrianus a városi besorolást indokoló bizonyítékként a helyi politikai intézményekre is hivatkozott – a tanácsra, az ítélszékre, a papokra és a törzsekre. A legnyomósabb érv azonban Hadrianusnak az a kijelentése volt, mely szerint „titeket a legünnepeltebb (római és görög) költők némelyike is narükiaiként említi, és olyan hősoket is megneveznek, akik a ti poliszotokból származnak”. Ez azt tükrözi, hogy a hellének mítikus múltja évszázadok távlatából is fontossá lett a világ urának szemében.

Egy római császárnak nem kellett beutaznia birodalmát: ha alattvalói segítséget akartak, csak rajtuk múlt, hogy felkeredjenek és meghallgatást kérjenek tőle. Hadrianus azonban kivívta magának „a nyughatatlan császár” ragadványnevet. Ez arra vall, hogy valószínűleg szokatlanul proaktív magatartást tanúsított: a birodalom számos részébe elment, hogy vitákat simítson el, szemlét tartson csapatai fölött és sok provinciális város jötevője legyen. Ki hibáztathatja azért, mert utazásai során a nevezetességek megtekintésére is szakított időt? **II**

Alison Cooley a Warwicki Egyetem klasszika-filológia professzora

Fordította Boross Anna